

omgekeerd; de na-oorlogse beoordeling van de houding der secretarissen-generaal tijdens de epuratie en tenslotte het menselijke aspekt - wie waren in persoonlijkheid, karakter, profiel die ambtenaren die in die moeilijke periode verantwoordelijkheid te dragen hadden. De auteur verontschuldigt zich in de inleiding voor deze lacune. Werk voor een andere navorser dus, die reeds een heel program vindt in het algemeen besluit van de auteur, die (te nederig) schrijft dat zijn proefschrift 'veeleer een richting voor verder onderzoek wil geven dan wel definitieve gegevens aanbrengen'.

Te nederig inderdaad, want mijns inziens behoort deze studie, samen met het vermelde werk van A. De Jonghe en het in 1971 verschenen *L'An 40. La Belgique occupée* van J. Gerard-Libois en J. Gotovitch, tot de verplichte werken voor wie iets van het bezettingsgebeuren in België wil begrijpen en bestuderen.

W. C. M. Meyers

J. R. Gillingham, *Belgian Business in the Nazi New Order* (Gent: Jan Dhondt stichting, 1977, 237 blz., BF510.-).

Deze Amerikaanse historicus is de eerste die met zijn studie een globaal overzicht geeft van het Belgische industriële en financiële establishment en van de Duitse economische politiek in België tijdens de bezetting. Hitler had geen vooropgezette plannen voor de bezetting van België. Bovendien had hij als het ware aan geen enkele instantie de macht gedelegeerd om een consequente politiek in praktijk te brengen. Pogingen in die richting werden evenwel ondernomen door de Militaire Administratie, onder leiding van Reeder, en de meer opbouwende gezinde Duitse zakenlui. In de herfst van 1940 legden zij de prioriteiten van de officiële politiek van het Rijk in bezet België vast. De politieke reorganisatie werd ondergeschikt gemaakt aan de economische eisen van de oorlogsinspanning. Dit laatste impliceerde dat de bezettende macht verplicht was de steun te zoeken van de Belgische zakenwereld.

Vanaf juni 1940 werd een aanvang genomen met de economische ordening van België analoog aan de Duitse. Er werd overgegaan tot cartellering van de Belgische industrie. Tussen de verschillende industrietakken werden onderlinge productieakkoorden afgesloten. Organisaties om de grondstoffen te inventariseren en te verdelen werden opgericht. De Duitsers konden daarbij rekenen op de welwillende hulp van de leidende Belgische industriële en financiële wereld.

Reeds vóór de oorlog hadden deze kringen hun bewondering voor het Duitse economische model niet onder stoelen of banken gestoken. Zij waren ervan overtuigd dat de parlementaire democratie en het economische liberalisme België in een impasse voerden en dat structurele hervormingen naar het Duitse voorbeeld een noodzaak waren. Zij hadden hierbij de steun van de koning, die bij een eventuele oorlog samenwerken met de Duitse overwinnaar als enige mogelijkheid zag om België en zijn heerschappij te vrijwaren. Hun 'produktiepolitiek' bestond erin de Belgische uitvoer te verhogen en de macht van de zakenwereld in de economie en de administratie te versterken. De Belgische produkten moesten zo aantrekkelijk mogelijk gemaakt worden. Dit vereiste dat kosteloze financieringen werden voorzien en dat de lonen werden gedrukt om zo goedkoper te werken dan de Duitse concurrentie. Dit alles ten koste van de consument, de spaarder en de loontrekkende. De Belgische zakenwereld begaf zich hiermee op glad terrein, want het succes van deze politiek was volledig afhankelijk van de Duitse akties. En al snel bleek dat de Duitse

*Auftragungsverlagerung-politiek*¹ teleurstellend was. De *Clearing-transfers*² bereikten moeizaam hun streefcijfer en dan alleen onder dwang. Noch de Militaire Administratie noch de Rijksinstanties konden controle uitoefenen op het gebruik dat de Duitsers van de *Clearing* maakten. Zo werd de deur opengezet voor misbruiken. Het resultaat was een officieel gevoerde zwarte markt, met als direct gevolg inflatie. De onmacht van de Duitse zakenwereld om hier tegen op te treden ondermijnde de structuur van de organisaties, waarmee het Belgische economische establishment gehoopt had zijn leidende rol over de Belgische industrie te versterken. De Belgische economie werd geleidelijk onbestuurbaar. België viel ten prooi aan verschillende destructieve groepen en tendenzen die zich in de zomer van 1940 hadden gevormd. Dit gaf aanleiding tot grove sociale onrechtvaardigheden.

In de lente van 1944 stond de Belgische industrie aan de rand van de afgrond. Vanaf september 1944 had de Belgische zakenwereld het belang ingezien om het verzet financieel te steunen. Zo waren zij als het ware in plaats van leveranciers van het Rijk, leveranciers van de geallieerden geworden.

Gillingham beschouwt de Duitse economische politiek in België niettemin als een succes. Het Rijk beschikte over een belangrijke bondgenoot bij het veroveren van West-Europa en vond de Belgische zakenwereld bereid om de economie aan te passen aan de eisen van de Duitse markt. De klassieke argumenten waarmee de Belgische collaborerende industrie de 'productiepolitiek' verdedigt, namelijk de voedselvoorraden beveiligen en de arbeidersdeportaties voorkomen, worden door Gillingham voldoende ontkracht. Bovendien wordt de bewering dat het Rijk in staat zou geweest zijn zelfde Belgische industrie te doen draaien onhoudbaar. De ware reden waarom de Belgische zakenwereld zo bereid was samen te werken was het feit dat de bezetting de obstakels wegveegde die een door de staat gesanctioneerde organisatie van de economie in de weg stonden en haar de macht schonk om zo'n organisatie tot stand te brengen. De na-oorlogse industrie beschikte zo over nieuwe instrumenten om te moderniseren, de nationale politiek te beïnvloeden en de sociale onderhandelingen te voeren. Het nazisme is daarom geen losstaande gebeurtenis in de geschiedenis maar sluit aan bij een verandering in methoden en mentaliteit van de zakenwereld die reeds inzette vóór de oorlog en zij had verstrekkende gevolgen na de oorlog.

Met deze studie is het onderzoek over de houding van het Belgische industriële en financiële establishment tijdens de bezetting nog niet afgesloten. Het werk van Gillingham betekent zelfs nog maar een begin. Het is zijn verdienste dat hij aantoont welk een groot terrein van onderzoek er nog open ligt. Zijn boek zou een vertrekpunt kunnen betekenen voor een aantal deelstudies.

Deze studie maakt onder meer duidelijk dat het onmogelijk is de koningskwestie te blijven idealiseren en te beschouwen buiten de economische context. De relatie tussen het Belgische patronaat, bankwezen en het verzet zou eveneens een veel dieper onderzoek verdienen. Het boek van Gillingham levert bovendien een belangrijke bijdrage tot de kennis van het fascisme. In die zin dat het nazi-regime voor het Belgische economische establishment geen breukpunt betekende maar een versnellingsfactor voor het doorvoeren van reeds vóór de oorlog noodzakelijk geachte structurele veranderingen. Een onderzoek naar de econo-

1. De Duitse ijzerwerkende industrie onder militair contract moest orders met een niet-militair karakter delegeren aan fabrieken in bezet West-Europa.

2. Een Belg die produceerde voor een Duitser in Duitsland werd door deze laatste betaald in *Reichsmark* op een rekening bij de *Deutsche Verrechnungskasse* in Berlijn. Deze laatste schreef dan een crediet in, ook in *Reichsmark*, op de rekening die de Belgische Banque d'Emission daar had. Deze laatste betaalde in Belgische frank aan de Belgische producent. De procedure was omgekeerd als een Belg in België kocht van een Duitser in het Rijk.

mische groepen en structuren in het interbellum zou hierover meer aan het licht kunnen brengen. Het nazi-regime bracht eveneens die mensen aan de macht die in de naoorlogse geallieerde economie belangrijke posten zouden bekleden. Hier is een even belangrijk uitgangspunt voor een onderzoek van de naoorlogse politieke en sociale structuren en processen.

F. Meire

Jan Pluvier, *Indonesië: kolonialisme, onafhankelijkheid, neo-kolonialisme* (Nijmegen: SUN, 1978, 391 blz., f29,-, ISBN 90 6168 1316).

Het is nu dertig jaar geleden dat een Nederlands historicus (H. J. de Graaf) het publiek voor het laatst vergastte op een breed opgezette geschiedenis van Indonesië, doorlopend tot aan de dag van de publikatie. Dat is een reden, om het verschijnen van Pluviers nieuwe boek met vreugde te verwelkomen. Anders dan De Graaf deed behandelt Pluvier echter uitsluitend het jongste verleden. De nadruk ligt op de politieke geschiedenis van het land vanaf 1940 tot heden. Daarover ontbreekt echter ook in de recente Angelsaksische literatuur een handzaam, samenvattend werk, zodat deze beperking in de tijd eerder toe te juichen dan te betreuren valt.

Pluviers boek bestaat uit 74 korte paragrafen, die ingedeeld zijn in een vijftal hoofdstukken. Het eerste daarvan handelt over de periode van 'de vreemde overheersing', dat wil zeggen tot 1950. Wat we daarover te zien krijgen valt om te beginnen niet mee. De bladzijden lopen, onder de hand van een lezer, die de anti-kapitalistische en anti-kolonialistische opvattingen van de schrijver niet door dik en dun deelt, vol met strepen, vraag- en uitroeptekens. Zeker, de tijd, waarin de liberale opvatting domineerde, dat de opbloei van het westers bedrijfsleven in Indonesië zonder veel restricties ook aan de Indonesiërs ten goede kwam, is voorbij. Om nu in het andere uiterste te vervallen en te stellen, dat deze alleen maar rampen over de bevolking bracht, gaat echter ook te ver. In directe zin stelde de activiteit van dat bedrijfsleven vele Indonesiërs in staat een — doorgaans zeer bescheiden, maar wat is de norm - geldinkomen te verwerven en te wennen aan een geldeconomie, wat een eerste voorwaarde was, wilde het land zijn aansluiting vinden bij de moderne wereld. In indirecte zin verschafte het de overheid de geldmiddelen, noodzakelijk om infra-structurele voorzieningen op te bouwen - wegen, scholen, een overheidsapparaat - waar ook de Indonesiërs bij gebaat waren en waar het land nog steeds de vruchten van plukt. Dat dit alles niet zonder wringen en zuchten verliep, spreekt vanzelf. De culturele kloof was diep en wijd. Het is echter een zeer onhistorische benadering, om 'een systeem' in abstracto te schetsen en op grond van de daaraan toegeschreven eigenschappen te be- of veroordelen. Een meer concrete benadering, waarbij niet alleen het systeem, maar ook de gecompliceerde attitudes van de mensen, die ermee en erin werkten, mee in beschouwing worden genomen, lijkt meer op zijn plaats. Daar mankeert het hier evenwel nogal eens aan.

Een wel heel sterke simplificatie bijvoorbeeld vinden we op pagina 20, waar Pluvier opmerkt dat, als het erop aankwam, het ondernemersbelang altijd prevaleerde. Dat adstrueert hij dan met het feit, dat tussen 1934 en 1937 een uitvoerheffing gelegd was op de door de kleine inheemse boeren geproduceerde rubber, terwijl de ondernemingsrubber daarvan was vrijgesteld. Dat is op zichzelf juist, maar het is slechts de halve waarheid. Er kon in die tijd veel meer rubber worden geproduceerd, dan de wereldmarkt bij machte was op te nemen. Daarom streefden de westerse producenten ernaar, de productie van dit artikel via een stelsel van internationale afspraken te beperken, zodat een minimumprijs gewaarborgd